

45 20/1

KWARTALNIK HISTORYCZNY

ORGAN

TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO

POD REDAKCYĄ

XAWEREGO LISKEGO.

ROČZNIK I

Archiwum Komisji

h. 7/18.

**Biblioteka
Cesarza Słackiego**

718

WE LWOWIE

NAKŁADEM TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO.

Z drukarni Wł. Łozińskiego. (Zarządca W. J. Weber.)

1887.

	Str.		Str.
talog wystawy star. przedmiotów w Warszawie 1887	606	szej księgi miejskiej lubelskiej	293
<u>Starina</u> zob. Kijewska ja Starina.		Tenże, Materyały do historyi prawa i heraldyki	296
<u>Stawropigijjskoho bractwa lwowskoho jubilejnoje osnowanija</u>	599	Tenże, Uposażenie bisk. płockiego	503
Szádeczky L., Báthory István és egy Magyarországi össze esküvés	523	Tenże, Szkice krytyczne	658
Tenże, Stephan Báthory u. eine ungarische Verschwörung	523	Wagner L., Báthory István	523
Tenże, Báthory István lengyel királylva választása	524	Warmiński Th., Urk. Geschichte d. Cisters. Kloster zu Paradies	58
Tenże, Báthory István	523	Wiazmitinow, Wspomnienie z 1863 r.	370
<u>Szaraniewicz J., Ukazania w pysanych historycznych</u>	222	Wielewicki J., Dziennik Jezuitów u św. Barbary	342
Tenże, Pamiatnyki hałyckoruskiej stariny	222	Wierzbowski T., Krzysztof Warszawicki	444
Tenże, O rezultatach poszukiwań archeologicznych	421	Tenże, Bibl. zapomn. poetów i prozaików. Zesz. I. Wenecya	449
Szatmáry K., Báthory István	525	Tenże, Bibl. zapomn. poetów i prozaików. Zesz. II. Mowy Krz. Warszawickiego	450
Szkaradek K., Stosunki po śmierci Leszka Białego	321	Tenże, Calendarium Landense	495
Szumowski A., Grotty o inkrustow. napisach	419	Windakiewicz St., Pobyt Kochanowskiego za granicą	256
Tarnowski St., Pisarze polityczni XVI w.	245	Wisłocki Wł., Liber diligentiarum	39
Tenże, Henryk Rzewuski	611	Tenże, O wydawnictwie liber diligentiarum	39
Thausing M. i Rieger K., Das Evangelarium Heinrichs V (nach Vorarbeiten Woltmanns)	594	Wittyg W., O denarach koronnych	237
Tretiak J., Mickiewicz i Trembecki	265	Woltmann zob. Thausing i Rieger.	
Ulanowski B., Antiquissimi libri judiciales	62	Woelky C. P., Urkundenbuch des Bistums Culm	477
Tenże, O prawie azylu	67	Wolff J., Ród Gedymina	327
Tenże, Szkice krytyczne	99	<u>Wystawa archeologiczna we Lwowie</u>	24
Tenże, O założeniu klasztoru św. Andrzeja w Krakowie	100	Wszeteczka R., Zabiegi o Węgry 1527	344
Tenże, Wybór zapisek kaliskich	292	Z. S. L., Ostatnie chwile powstania styczniowego	712
Tenże, Wyjątki z najdawniejszej księgi miejskiej lubelskiej		Zakrzewski W., Stefan Batory	660
		Załęski St. X., Stefan Batory	520

cJ" " (F & *)* > Q 2& Q (* * F D
 ,c(' * &F) (* * D &,) &J*
 D &,) *)*(&"&' (*) J> " "''"
 > &&(" * *) F * > & H9 & * (% * E
 .('I = 54

!)(& @ , V "\$ & J & & 2%"
 - g' % / (D&"
 > & - % & & J %" & - -g % ! O
 \$! / S ** MMCF& :R

* > " > &* > " ' ' 0* *) (* >
 &.J). ' & J D * > " !
) (" * F J " > ! 0 2" ! /) *
 * @' S, K & & * *) 0 "\$>
 S ILT &&(,) * c ??,> & *)
 (* > ! ' * ! > " ! , " ! / & F F
 T, . * F ' F " . F - > " . KF'&\$
 & (, F > " D * &* 0 &* ' * '
 S, F \$g* > (Q) * 0 c * 0 &c * cJ'I ' * I
 * & !(I)IJ (* I "'* F (E
 F J & & . \$0 I ' .c " ' & F ((E
) * " ! & * F > (* &I ") & F (.I
 ' VO' @ * " (> (") 9C8F J ..
 * 0 & z" I Jc kF I(0F J) & & * * U
 0 q) " c 'F ,D > J, > & ((*) D > F D >
 "'*c (') OJ2 & ; &c & * 0 * c E
 &" q , ** "\$ ((> ' &
 . \$0 > " & ' (* F J > & * \$g* >) &
 &) F * !(I) () . & F *) * > ' 0 E
 * > I 0' * Qq (>) c > (* " F J (\$ (& * D 0 D E
 & * F . (J * > * (" " " & /) * & " J
 N , " > ' > I & * ' &c > " * * , JI (& * .
 & " &' = & * > (* & , " > (* * > (* > ! ,
 * * > ! (2 (* ! , n VO' D
 ' &c F (> I * " " N (&) F J * \$0) * F
 \$ " \$ % % (! ((* " " F J () Qq & VO' E
 . g \$(0) > &* &* IF * (c D) & (q J (*)

. () c * > ' 0* > (*) ' & F J
 * D 0 * *) S, ^F , *) J) > lq * E
 "\$ > . (' ** ! " & ' D * ! - *) * F
 > " D * D 0 > > Q* * I IF (* , E
 " * 0 0 & ' * " D & > Q ') IJF
 > & D 0 c (*) -) J (") * & HMQ (I F 7 J
 () IJ (I ' 0 ' * c) (' * * t
 & (* F J 0 & & > *) J* (* & ? " q \$ % " = (,
 & . & , " F J * & (*) (") * * * ! (F
 * &) > * > , J > > " & " F (D * > " & (* F

historycznej niż estetycznej. Widzieliśmy, do jak małych rezultatów doprowadziła hr. Dzieduszyckiego estetyczna droga badania; gdyby był obrał historyczną, może by w swoich uwagach o ikonostasie bohorodczańskim dotarł do nieco pozytywniejszych rezultatów, niż owe końcowe zeznanie: że nic nie wiemy, że wszystko pozostało zagadką. Ażeby estetycznie stwierdzić istnienie osobnej szkoły ruskiej w bizantyńsko-cerkiewnem malarstwie, trzeba by pierwiej znać dobrze malarstwo greckie i rossyjskie, i dopiero przez porównanie z zabytkami malarstwa cerkiewnego na Rusi wykazać, co w tych ostatnich jest odmiennego i oryginalnego. Takie porównanie jest nietylko najbliższe ale i najwłaściwsze — wszelkie inne analogie, wszelkie reminiscencye staro-włoskie czy staroniemieckie zamiast oryentować bałamuca tylko sąd krytyczny, i jak już widzieliśmy, prowadzą na drogę bez wyjścia, do zagadki bez klucza. Do przeprowadzenia porównawczych studyów nie czas jeszcze, a to nietylko dlatego, że nie znamy dostatecznie malarstwa greckiego i rossyjskiego, ale i dlatego, że znamy zbyt mało zabytków na Rusi.

Co dotąd uczyniono, to nic prawie. Wystawa archeologiczna, której celem była demonstrancya „sztuki ruskiej“, czyli jak czytamy w publikacyi p. Wierzbickiego: „odrębności kultury galicyjskiej Rusi“, nie zgromadziła nawet tego, co było tuż pod ręką, po cerkwiach lwowskich. Otwiera się tedy obszerne pole wszystkim miłośnikom zabytków przeszłości do interesujących badań i odkryć; otwiera się ono przedewszystkiem ruskiej intelligencyi, tak szumnej w lamentach na ucisk polski, na tłumienie żywiołu ruskiego w Galicyi, a tak obojętnej i tak bezpłodnej w rzeczach własnej historycznej kultury. Postarajmy się wiedzieć najpierw o wszystkim, co się dziś kryje jeszcze po naszych cerkwiach i monasterach, a czego jutro może już nie znajdziemy; postarajmy się o umiejętny opis a ile możności także o rysunki znakomitszych zabytków, a gdy się zgromadzi dostateczny materiał, może się coś z tego pokaże i może to coś usprawiedliwi nawet wnioski, które dzisiaj są albo tylko illuzją albo łatwowierną antycypacją tego, coby się nam podobało.

W poszukiwaniach i badaniach takich kierowaćby się należało, zdaniem naszym, dwoma tylko względami: starożytnością zabytków i ich artystyczną wartością, pomijając zupełnie wzgląd na owe wrzekome cechy czysto ruskiego

gdyż data wykopaliska wienieckiego nie da się przeciągnąć poza rok 1227.

W tem trudnem położeniu autor proponuje dwie drogi wyjścia: albo przypisać te monety Bolesławowi synowi Mieszka i odnieść je do namiestniczych rządów jego w Krakowie w r. 1190/91 podczas wyprawy Mieszka Starego przeciw Kazimierzowi Sprawiedliwemu, zajętemu podówczas wyprawą na Rusi, lub uznać je za monety Kazimierza Sprawiedliwego bite pod stemplem jego ojca Bolesława Krzywoustego. Z żadną atoli z tych dwóch kombinacji zgodzić się nie można. Niepodobna bowiem przypuścić, aby Mieszek uzurpował sobie władzę bicia monety, jeśli w ogóle miał na to czas podczas krótkich swoich rządów w Krakowie, mogąc przecież w razie potrzeby bić monetę ze stemplem ojca. Jeszcze mniej prawdopodobnem jest przypuszczenie, iżby Kazimierz Sprawiedliwy bił monetę pod stemplem Krzywoustego. To przypuszczenie mogłoby mieć tylko w takim razie rację bytu, gdyby Kazimierz był podczas swej małoletności zaraz po śmierci ojca otrzymał jaką dzielnicę. Ale Kazimierz uzyskał dzielnicę sandomierską dopiero po śmierci Henryka w roku 1167 a prawo bicia monety dopiero wraz z senioratem w r. 1177, a więc w lat blisko 40 po śmierci ojca. Przypuszczenie zatem owo nie miałoby racjonalnej podstawy.

Mimo to autor się nie myli, przypuszczając, że wzmiankowane monety mogą należeć Bolesławowi, synowi Mieszka, tylko że one nie z wyprawy krakowskiej pochodzą.

W archiwum klasztoru strzelnieńskiego przechował się akt bez daty, pochodzący z pierwszej połowy XIII wieku, opatrzony pieczęcią Konrada mazowieckiego, zawierający wiadomość, że Bolesław, syn Mieszka Starego, książę kujawski nadał wieś Węgiec klasztorowi strzelnieńskiemu, które to nadanie następnie Mieszek Stary, objąwszy księstwo kujawskie po zgonie Bolesława, potwierdził. Nie jest to dokument formalny, lecz raczej zapiska ku uwiecznieniu faktu nadania, na który żaden przywilej wydany nie został. Pieczęć też książęca zdaje się być podrobiona. Ale treść aktu i osoby, w nim przytoczone noszą cechę autentyczności na sobie. Otóż mamy tutaj ślad, że Bolesław Mieszkowicz, jeszcze za życia ojca miał sobie wydzielone Kujawy jako swą dzielnicę, że zatem był dzielnicowym księciem.

Jeżeli zaś zważymy, że wykopalisko wienieckie zawiera właśnie przeważną ilość tych wątpliwych Bolesławów, że ono chronologicznie przypada na tę epokę, że wreszcie Wieniec leży w pobliżu Włocławka i Brześcia kujawskiego, a więc w samem sercu Kujaw, cóż naturalniejszego, jak przypuszczenie, że owe wątpliwe monety należą Bolesławowi Mieszkowiczowi jako księciu kujawskiemu.

Ścisłość autora, który choć mógł wiedzieć, jak słabe są jego przypuszczenia o pochodzeniu tych monet z krakowskiej wyprawy Mieszka i krótkich namiestniczych rządów Bolesława Mieszkowicza w Krakowie lub od Kazimierza Sprawiedliwego, nie

* "&\$ > &* > (, " > &' " > c (D 0 D 0 \$)*) c(&") = (" !)
 (= & " 2 | c & (*) F &) * \$J* !
 ((! F (* D D " . F D)) * DE
 " > D 0 D * ! D * ' (0 ") * " " " , * DE
 & F ((* ((0 F D > Q * ! (F D " " " > "

L6 T C 4 ((* ! & *
 S, " F " = () V " . F / S , ! (&
 8A5 /: H68 : H @ "\$ MMB K

f > * - , c 0 " F > " ' " F (* * " "
 > "\$& T@ -c (0 , & () * ' " \$, T * "
 cF (> | , " F D > J " 2) B68 ' Q 0

= K S * q T * & c > | * * *
 z ((D . c Q , . * D * . k * (& ' * q
 ' Ct) ~ & t > * HK q (! *) > g * ' q > . (, E
 Q) F > " D , , " " 0 . (' * " (c - ") ' E
 * ' " F J l ((D * / ' * & * * & " D))
 & . F = * (' > | * & ' * | *) J , Q q 0 l * K F J c > "
) " > F ! ") * & ' * | *) J , Q q 0 l * K F J c > "
 " " 0 0 (F) 0 (' 0 & * F , ' * 0 & > (*
 D . ' () q) D t : K) 0 c 0 0 ') * q
 C * (, ? & , 0 " " > t 8 K) 0 J (q
 > Q * * & " \$ - " (> J * >
 & (| - % % (0 * , * D 0 7
 " & * > (F . (D c * S , " c) 0 , q 0 0 & c .
 & ' " S \$ & . \$ 0 0 , & " \$, (F 0 * ' 0 Q
 , > | D c 0 > . , c () - " & * 0 (E
 H * (' \$ J * ! & ' (* Q (() & . J
 (* (D 0 U U > (' & F (0 ' > c & ! ?) () * 0 ')
 & c * . (* D 0 * ' (* F " & \$) & *) * ! ! ' & E
 ! , | * * T * F " & \$) & *) * ! ! ' & E
) q > * F " & D * l 0) ! Q 2 & ' S , & * >
 *) O T : 1 6 B K , . (& " 1 0 0 () = &)
 * & " - &) F " , ") F (> |) ' " " & " >
 * & ") J) & ' " Q , q . \$ 0 & " " 2
 "&\$ * (& ! (0 0 0) * &) ") f
 & q) ' (* F J * & ? 0 * , & " \$ c * !
 D . 0 ! F "&\$ * ' Q , J (* ' * & F ' E
 > | . ! (! * D J l (2 T *
 * * > g * ! c (! * * (' " ! "&\$ F

f * ! F "&\$ &J &* I .0\$*IF (Qq ")*I 0'.c @
 " . =& F "&\$)' ** > &(Qq ("0(* (E
) & ,& &' *) /)J & &," ("F J *)*
 + (J & ! " F) p. I" & & #
 % * "&\$!)*" &\$ DD, &" * (* > (2 E
 " >KF D&* ! ! " Q, \$> () &F > .\$, * >
 C I ! " &' ^ ¥ ! " ! " S****
 ((>c& * * & (* '& & @ E
 " (&&* . (0" * > &" * >I (E
 (* F * & *c& &J &0 &* F " (E
 0 * 0 &)F D c) Q 0)c(& I
 & * &l " c.IF 5 , &F '& &! ** ! " & !
 (0 F * c & S \$** " .
 ") (* & *) > & D (& ?*t * >(*).0 D 0
 ("0(* > Dq (*F .(D '& *0 * "&\$
 ! & * " & *F (* I c (& . ' >I
 I * &c'>I '&c) ! @ " .F D ' !F
 (* ! &0\$) * ! t " &l((" . (,
 ,& &' F > " ** ! " * !F (" * "F
 , &') I c " . \$0 DD, . ? * , & "F
 . \$, * > Q 0'> * ' .cF & J*) J >
) * *) F (0' . '&c F >I l(")
 /M: * KF Q V (&"\$ & ! > & JI(*) E
 *") (' * ! (, ' . 0 * &' 0 2E
 ")
 >)>I " IJ" ? D " . "2 c .("IF
 * "&\$I *) ((@ " " * , J0 * ((
 c(* ! * (0 ! " >' t '&
 * >)' &," 0 c ,& " 0 >Q .
 /:8/:K ')) c D &0\$) q & . * '&>I .
 (* c " . \$. * . >c c 'E
 D, * Q > .))F "&\$ * * ! > * ! E
 !(0 (!) ">' . * I) D &Qq * Qq
 '& F "&\$ * . *10 ') 0 q ' .c * D F
 * &0\$) 0D & . F 5 (> cFJ . * !c&* c. 0
 " IJ" >(* &&* ! !)* &\$F "&\$)' DI(g DI(g
)J ()\$ q '& " ! (,* Q F "&\$ ') 0 & Qq Qq
 DO!! 0*q > . I ' * Q * (D*> ?) V * F
 J 0Q* * >, F & > &! & *)F * D 0 J
 > . .0 *
 * > &&)& (0' . / 0 HACC KF *'(*
 , !F .(z* " **) (* k S, "\$
 (\$,* > ! Q 2 &) , " ") t & F
 (I &' g* Q, () & T @ ! * " .F > " (, "
 S, (D ., (" .) 0 (, c * . *Q* QqF
 D &" * .(c t > ") > &' * >' * cJ * E
 &0 & &' * > * \$J* 0 t > " S, ((, c (
 (" \$

(N , D *) & * * E
 " & * " > > E
 & D ! \$F MM6F& :: ' " .
 S () & J >F > " & >J) &&'0 &I
 " >F > & " & * * * (> . & * ' * " ,E
 " . & * . F) & * *)'F > "
 D (* * (&) (, > (qD * , J 0 F D I . * I q
 ' , & & ((& * T Q , * ') > c & * Q q > (> J E
 & * . & (') > F * & J > * \$ (,
 & c q F * & * ! (& D " * & , * (' ,
 (* * & c ' F 0 Q > " ((F & &
 ") (, > ' (> ' & c * > & (" J (> E
 * " " D (J & *) F . (J ! * > I (D 2 * J
 & D * ! 0 \$ (D *]) 0 J * ' F) . > I) D , J >
 (" * (D)) & I (, . D (* F * > (> c
 D * & c > > > I c * " " & * ' .
) . 0 F , > (* " () F "\$ & D (" I & c ' D (q
 " " * ") F > . * ' ') > c & *) D (* ' k > &)
 , & F "\$ & ! * , * Q q ! * ! ' * * I & 0 - &
 > (* " > & c > . \$, * I F . \$ 0 \$ * ' > F (, & .
 & J (, > (" / &) D (> F J (' . 0 * > >
 * " * * ' (, > & I 0 K * * D & * I V , & .
 & J (c * Q q * , J c & N , F J) & & *
 * * (> I 0 F * >) * > > (* c c Q q & > * " F & > * " c
 & * . D , J) ' ((0 D D q D , * & . & * F
 > ") Q F J * \$ (* , J 0 D q D , * & . & * F
 (Q q ' >) * = & ! (I . \$, (0 (c * " F
 D >) > I 0 " & 0 & * . (* . & * . / (0
 & " . F N * (& " . F V & " F N ' 2 " . F " . F
 - > " . K ' D c Q q & " . / , K F & * c * (&
 &) F (, *) . *) (> > * > * " (E
 (c * ") . I F (, . *) () > (* . (D .
 () F * & * & " & (0 D) F > "
 ' g * ! F * I * ! D I &) & * . \$ 0 \$ F &
 * (& & * * ! F D ") > * " Q , * ! > c q
 (* ! F . 0) > & * * , J & ' * * & E
 " * * \$, * ! * & & ' * ! .) c (D I F
 > I D & , D 0 c (\$! F J I * * , J &) (E
 . * *) () & F I . > I \$ > " & F (&
 & * . * * , J 0 F) > > I & F > . D c D **
 D 0 * , Q q) > F * (& D > * ! ! 0 (E
 * (" & *) F "\$ & I & * . " . *
 \$, . *) > I / & 65 H : K S * i & ! & " ! & *
 >) * ! > & (*) ' & . 0 \$ * D ") * . ? * ! F

bez takich bowiem przygotowawczych opracowań ani całość przedmiotu ująć się nie da, ani szczegóły w należytem świetle i dokładnie przedstawić się nie dadzą, gdyż trudno autorowi, chcącemu przedstawić całość, opracować wobec ogromu materiału wszystkie szczegóły, tak jakby należało. Z tego też powodu przychodzi p. B. do przekonania, że „o dobrym podręczniku dziś nam jeszcze myśleć nie wolno; możemy wprawdzie pokusić się o dzieło obejmujące całkowity system prawa prywatnego polskiego, ale musiałoby to być dzieło na wskróś samoistne, oparte na gruntownem i wszechstronnem zbadaniu rzeczy, jednym słowem, dzieło źródłowe, nie podręcznik. Dzieła tego rodzaju, jak wiadomo, należą do rzadkości, i nie ma, wśród obecnych zwłaszcza stosunków, nadziei, iżbyśmy się go prędko doczekać zdołali, powinniśmy tedy położyć nacisk na badania monograficzne, przeprowadzić w ten sposób podział pracy naukowej, ułatwić ją sobie i rozdzielić na szersze koła pracowników.“ (str. 14)

Równocześnie krytykując dzisiejszy stan naszej nauki w dalszym ciągu pracy, zastanawia się autor nad drugą częścią swego zadania, t. j. nad oznaczeniem metody, jaką w traktowaniu prywatnego prawa polskiego nadal przestrzegać by potrzeba było. Materiału do dyskusyi dostarcza cały szereg pytań: czy i o ile w wykładzie prawa polskiego uzasadnionym jest rozbiór praw partykularnych, istniejących w dawnej Polsce (str. 23—29), jak należy badać wpływ pierwiastków obcych na rozwój naszego prawa (str. 29—34), o ile i w jakim kierunku należałoby uzupełnić wydawnictwo źródeł (str. 35—45), czy przedstawiając polskie prawo prywatne, należy przyjąć podział na okresy, czy też uwzględniając wprawdzie rozwój historyczny poszczególnych instytucyi, ująć jednak całokształt prawa w jednolity system, bez podziału na epoki (str. 46—52) i wreszcie, jakiego rodzaju systemu trzymać by się należało (52—63). Zastanawiając się nad temi pytaniami, przychodzi autor naprzód do wniosku, że uwzględnianie praw partykularnych jak i zwyczajów partykularnych, o ile one należą do zakresu instytucyi, które naród polski samoistnie wytworzył, lub przyjąwszy skąd inąd w duchu własnych urządzeń wykształcił i rozwinął (a więc jak prawo mazowieckie, korektura pruska, statut litewski, nie zaś ustawa inflancka z roku 1589), powinno w wykładzie polskiego prawa prywatnego również znaleźć miejsce. W ten sposób charakter prawa bliżej da się wyjaśnić. Podobnie także nie obojętnem jest dla znajomości naszego prawa i wpływ pierwiastków obcych, a w szczególności praw słowiańskich. Oczywiście, że metoda, jakiej się trzymał Maciejowski, aby ogarnąć od razu całość praw słowiańskich, nie mogła do zadowalniających doprowadzić rezultatów, natomiast porównywanie po szczególe pojedynczych instytucyi praw słowiańskich może się przyczynić bezwarunkowo do wyjaśnienia, co w prawie polkiem pozostało z wspólnych pojęć słowiańskich, a tem samem ułatwić bliższe zrozumienie istoty prawa polskiego. Co się zaś tyczy badań nad

6:d h)(:!%6 * !)) : >
 %>%*6)# JG%) (%-! >) &)(&7:1 & #=<<|
 (: # @+ \$ @D@0#
 # N)7)): # 6:d h)(:!%6 * ?
 ! | J:) (>8!(%!) 3%>! :h)) > 3):!:) 3 %3 !J:Jl
 !(=<<|U-8 3!:) L d %>%*6)l(: # =1!S=D<#
 6 # 6: -&7: " (5, %&3 5c 6 3%(!) &6! 5!)>-)
 3%5 96)*% :%5 &7(:5 f q7 " 5 79l !
 %: &7 " & 6!, %> (!l a &- " , (3 > :6%€-!, & &6-& (3 M
 5%& 6!)l &) *%5 6) 3 &)() : & :%5 &7(:5 l 3# # ?
 6: # (:c36!) 3% !)€-!" a, 5 Hf- " l % * 6!) :)*%9
 :%5 &7(:5 U 5)(&-!) 5 %/(& 6!)a(&)a-% %>5!)) -7! %&!
 3 5 :l a %%(%/67%&& ! "15)(&" 5 (" 5!c (&)*% &!"
 % 5):(B! * 6)al %3 -%5 6)*% 3 & & 3# 6: 5)(34" &
 &6 67 -&%67l 3# %>G) N)7)) # &7 3# 6: 3%3 &M
 (: 6!) a 9 6 :7-8 3 /> -7 -8l -&7 :9 5 >(&7 a)(&-!) , *
 %*" (& } /c &!) & !%6) €5! : % 7-! (5%a) % %>(-|)
 5!) 7# &!>!/7€ 7 a) 6 (&-&) &| /7 3%3 &)(: #
 !) a)(: > 6 (6%5%€-!(,3%:7 } 5 >!) : & ! 6- (!)a
 3 -) % &)-& -8 3%>(!-8l3!(6) /& &6 a% %€-!&-&7 3%>(!-8l
 (:%& &57-&a !(:6) gG 6: &7) 8!(:% 7-&6)l :%) ! 6!) !) 7
 %96 (!c / &% %/ &) /5!}# >) G 6: &7 ! 3# 6:
 %96 (!c / 5!} >3!)a6!9 a , %>5!) !66,l : 9) : -, %6)
 5 & 3)"6%€-!-8 :) 3 - 6 %57-8l 3 &)-8% &, % * 37
 :5% 45 8 % 7:(7-&67-8l ! :%5->) :6\$-8l 3!(67-8 5! %-&6!)
 > & /57 %:%G!>&7: a,-7-8# ! :/7 6!) 3 &73 €-!"a !-8
 :% &)-&7 %96 (!c %5!) &!) % 3# 6: # :%l 9) (&> -8:
 3%>(! :%3%:% %5!) a !)*%€3>) !6! 6 a)& -&)*%)-845l &
 €5# 77> 6 5 4-!" %>(c S %>(cl 5!c- "-, l S 6
 -8 &€-! '(:5%l 5%)/- -&)*% 9 "%5 } a 9 :7> %: &)/ N!)(& #=
 :4) : 6 & % 45!%6, &%(: " & (" * (-8 7:(7 &%5 6!
 %>(!l 3%&%&(: " :7> % a) 6 l 9) &!)6!" %/ &) (" %5! '(!
 6 " -!(!l 9) %>-7 6 3 a,- -,*)> 6 (57-8 g(3% %a67-8
 (, ! 45 z € ! N%(5cl & (!> !-8 %57:5% &6!) (!>6)a% * ?
 6{& -7! 5%a(%5)al :4)a 6)(&-!) (! >)*>!! +& -% &!(! a
 !)>!/7€ 7 -87/ 5(&)>!) 3 5% %€-!)(%!) 3 :)6(7, % 5 &cM
 -&6%€-!0l9) a 9 F%>)" 5 8 %/ 7 (:5% &7" &, (: %:(45l
 :4 &7 6%(&, %& !:) 6 &57l a %) (45l 45l 3 > :76%5l
 5%a)5% 45! (& :> 645 +n0l9) 7* 6: : 7l + 5 * 573%M
 5!) &! 6 3 &7 (3%(%/6%€-% 45!)6! (: : : & # =1=A0l/7"
 &3%-8% &)6! (!c-!) (&5) &! -%a)(: / &% 5 96) % 7M
 -!) 6 %5) l * 79 €5! -&7 9) . *!)>>%645575% &!) 6 >)97 &
 6 76 5!!! 6!) & !:57 S !: # # %5! a) 7 (!c >)a % 3# ?
 6: l 9) % * 6!& -7 (3%) -&6%?3%>!:7-&6>(! a 9 % -& (45
 6 a3!) 5%:6!)a(&7-83 &)(!, " 6 5(%€ -8) 3 5 &7 M
 (!)*%l ! :% >5) a)(&-&) 3 &) : l & 6! %>-7 6 6!5) (7 M
 :): -8 5 F%>%6!! 5!) ! 79 !>!) (3%(%/6%€&) (!c
 & &6 a% !j| + & !6: !-7 n0 ! 9) :%3 5% &7 (!) a)(: 3 5)
 3%(!" %5) 3%>(!)*%l3%-&,5(&7 % 5!) Y 9 % %'-

! (: !U %(: :6! 6!) !)-! %)6: :c =1+E=J % : , & €
5(&7(:!) : 3!(6) (:7> %3%" -!6!)# % !*6% %5 6!)a)97 45
a%57-8 5 -& (!)l 5 :4 7 " -!6 /7" a)(-&-) 53 5 &!)
#a)97!) %€-!%" l >) 3 &): " a 9 /7} ac&7!) 73>% -7! !
-75!>!& -7a6)*% -8 l 6 a) %(: :6!) &)(&7:%5! 3)56 -)-8)
)975%:6%€-!! -8 !& U (, :% a 9 :7> %G% "7R >) :c:6
9a-! 5 6!-8 6!) (&# " !) !667 %/ & a) 6 3!) 5(&7-8
. 6) 45 :)*% &)(&7: l 53 5 &!) : 9) 5 ac&7 " -!(! !
>) :% >! (:7 & G)6/ (!)*% -8!5 l :4) % 6%(&, (!c
3 &) 5 96!) % %(/7-8)" !(!)*% 34"6!)a 5 !(!)*% !((3
: 6!(" 5 %&7 (& l ! 3% a, /%* :7 3 &7-&76) % 3%>! :7-&67-8
! %€-!)>67-8 &!)a45 3 &)-!5)G% -7!# &c€} :7-8 >!(:45 &6 6
6 a): (& 6!) % %'-&%6)aa)(-&-) 3 />! -7! >!(:45 :)*% 7 M
6 " l 3% ac:)a3 &)& !3>) ! &)5(!)*%#
7 6!) -8)" !(!)*% 73>% : 7 (& &/>!9 (!c 5 %*4>
6%€-!%(7(:) l a !)*% :% 6!6!)a(&)*%43 5%& 6! 3 &): (&)M
* " 3 &7 %*"%(&)6! 73>% : 7 (& 3% % (!)*%# 97:%
57",-&6!) : &5 6)a] l 6%: !! 6 3!(7 (" 6% \$=
5! %-&6!%6%:)9 496!-c !c &7 5 7 6: ! 5 * ! %/a M
€6! a,-) V5 *! % 3%-8% &)6! 3%a)7'-&7-8 %)6:45 ! !
%/a €6!)6! 7:7-&6) !)€-!" 57 5- 3%:) €-!)# %5)6!)6-7
5(&c &!) % " 6!) 3% 6 U %3! 7 (& -8)" !(!) %(: :-&6!)
5)" * > l -&7 (: %6!- > / 6) 45 %&6 -&%6)U7> % -&c(:)
%3 (&-& 6!) 4>)5!) -l-8 (7*6 : -8!5 >67-8 : 6! -& (!
!)6:7G! -7 # !)-&c-!) %3!(6) : %(>!5!)U: 6((73-7) 3 &7:9!
-&%6) a (" !# :%5 6!) :)(:45 a) 6%:(a6) ! %6(!M
5)6:6)U :7> % 975 6!) 5!)> !-8 >!:.) 3 &76 &5-8 &c %57-8!
> l -&/ -8 ! : -8 : %-8c 6!)a %(&-&c 6)l6!9 %9) /7} 3%5!66%!
q) &)"!6! :)(: ! 57 5- &)>! :6!) (!c %/-8% &!"! :7
(3%(%/) 3%&/5!" (!c ((3%(%/6%€% 6! !-8 5 -&7:)>6!)M
(&)a! & %& !>(&)aG% !)# 4" % 73>% : 7 (& -8)" !" M
(!)*% /7"7 %/G!:# 4>)5!) -l)*%)8!5 &, %5)*% % -" %?
5 6% rDA 6) 45! & -8)" !(!)*% 7)-&7 >6)*% -8!5 l
:4)*% 6 a:(& -&c€} 3%6%5 6 a): 5 4>)5- l @?@! M
-8!5 3! :>6)*% 5)>3>!6!) +%/(-6)a(!) &!/) -8)" !(!)*%
/!(3(:5 0 VAl 5 !(!) -8!5 5 H)6/ * %(: -&7"%
3 &)(&"%@AA6) 45! 3 &)5 96!) >!(:45 /!(345 6:7(& l
!)))*%l %&7 (& l :4 &7 :%5(&7(-7 : &)a & 8)" 6 3 &)(&>!
6 (:%> l-c /!(3!, 5 !(,# -8!5 %€-!%" €5#. 4/
+6!) * 7€ > (&:%F)6) 7 :76) 0 %(: -&7"%E 6) 45U -8!5
!)a(!) '(l % 6! ! >/>,* "7 : 9) !> 6) 45#
%>(!) -8!5 ! /!>!%:)! 4*" 57 5- 5&*>c 6!} :7> %&
3%€) 6!:-5) %5 6)a >!:): 7# (:c3 %/)a a) : 9)
% " 67 %3!(: &)-8 %3! 7 (&7 -8)" !(!)a 3! :7 & #=E<@!
=2AE ! =\E# &:) 7 :%(>!5))a): 7d !)a(-%5%€-!! % (4/
5)" * 6 &5!(! :645! &)-&7! 57 &45! " :5! a, % &7(: 6!)
& 73>% : 7 (& l & :4 7 6 >)97 (!c 5 &c-&6%€): :%5 M
&7(:5 l :4) a)*%3 />! -7, %9>!5!"%la ! 57 5-7l :4 7
% %6 " : 9 6)*% ! 3 -%5!:) *% &!)# N# B 4(

)!(/) * S 34"6!)a(&, c, l 5) " * # 3)) *% :,&
 (l % } 6>)97l 9) 53!(6% :% -& 6!)a(&7 :)6:)
 ! 6y !)a(- &/: (&-& 3") > (&€-! >!) l (:6%5!, -7-8 :%
 ! !c % & 9) (& : " : *%(! 496! (lc % !667-8 a)a3%(: -! 6
 :)a9) (: %6!)# V *4 7 (: # \ 3%6 57 & ! 3!) 5(&)*% 5!) (&
 P a 5!) (& =@D5 0 d gF%!(- K% } a): !)a(-
 (%/ 6)l 5 € % & € : *% 9 5!) (& 57(%/ 6% ! 57 7: % a)) 6
 57 & l & -&76 a,-7 (lc 3%6%> !:) 7 # %- 5!) (&
 5 & &6 -&%6) & & 57 5-c & & +-, *6, -)a (lc & 6 M
 *!6)(0 3!) 5(& 57(%/ 6, *%(!, /7"% 456!) 9 = 6 (:c367 & (
 57 & / & ! " d g)-)> (z# %-& : ! 5!) (& 7 = 1 < 3!(6)
 (6 !)a- (%/ 6) U 5 3!) 5(& 7 & 6!-8 %/)-6!) a): d
 L>%:(%6M"#l 3%3 & 6!%& € /7"% dgL>%(: !8:(z# 3%-& :
 5!) (& >>C2/7"% -%€3!(6) -&)5%6, G /, # % 3%-& : !) 5#
 = = 5 ! } €> y(%/ 6)*% 3!(# %6!) - 5!) (& =D<57(%/ 67#
 % 5!) (& @A@# % ! : 7l !)a(- (%/ 6) : 9)#
 7> 6 3% (: 5!) 3% 456 6! & G%:%* G! # % %
 (: %673!) 5(&)a l : 4 6!) /7" G%:%* G% 5 6 t 4)a 3# 6 : 6!)
 % 3!(" l %*c 5(3!) a,- (lc 6 !6G%66 -7!6)(" 6)a ! 3 &)aM
 !) 3 &) & 3# : 6!(" 5 : (&7- !)*% & :) (/ * l 6 !)6!)l
 9) 3!) 5(& 6 6!)a 5 5!) (& 3!(6) (, 3 &) & - " , %> 6cl
 6 (:c36) & € -& :) 7 3!(6) (, 5 54-8 456)a (&) % € - (& 3 > : -8l
 % & & !) > %67-8! 6! a d3!) 5(& & -&76 (lc % 57 & 45d g % ! 6)
) (z %-!-&7 (" %5 ! d g! 6) + ! % 0 z U * , & (& -&76 57 &
 g :) z %-!-&7 (" %5 % g) K ! z# > (& 5!) (& & 6% 5 ! , 3 &) &
 P " ! !) > : 5! } 5 c % 3!(!) €> 7: &) -8 : 57-!c: 7-8#

(5% !-8 5!> * -8 5(:c367-8 +(: # 1D+10l45 & ! " >/
 /!(!) *% ! : 4 7 6 3!(l %- = 5 9 # 3))
 & 6 a: (&7# !) 3% & !)> :)*% & 6! F!(3 6-% 4*"
 & } } 3 &) & "% 9 6!) > (& : % U -8% & ! : 7> % % : % ! !) 7
 & % (: " 53!(67 % > / #) >) (" 45 " *% (& l x N! -8 "
 " 3% & "% 9 6!) > (& : % ! 5 /7" 3%-8% 5 67# ! -& / \<
 3% & 7-Ba & 3!(67-8 5 : 7 & ! >) a % & " 7-8!) 3% 5! 66
 & & ! 5!) l /% !) & 7 % !) === < l : # a# " % (& % 5, :, 5 & ! 6!
 % & "% 9 6!) > (& : % 5 # == \ A l 5 : 4 7 l 5) " * # 3)) l
 "% 9 % 6 % 6 6 % 5 % 3 &) 3!(6% > / l (3% 7 3" 76," 3 &) - ! , *
 -& (# !) : 9 % 6!) -& 6) a 3% : & / 7 3 & 73 (& -&) & % 3!(
 & " 7-8 & - ! * 6% ! ! ! % 6 97a, -7-8! > /% 57a, : % 5% % 3 € - !)
 : % % 96 # •) a) (: : % ! (: % : 6!) 3!) 5% : 67 (3!(& " 7-8! 3 &) a 6)
 (lc % 96 & :) *% ! 9 & 3% ! c & 7 \< 3% & 7-7a EA! ! % 6 & 6 a a) 7
 : ! -8! : 4) a 95 3% 3 &) & a, -) a & c € - ! > / & 3!(6) (, ! c & 7
 97a -) ! ! D! ! % 6 +) ! 6% ! N! > 7l N% - l > ! 6) l ! ! N% -) - l
 % ! : !) : ! -8! % *) > 0 a, 5 € 4 : : 7-8 3% % / 6) +) 66) (l
 N! >) 7 ((l N -) - l > 7 l B! : (l N % - % : l 7l) 6-l % ?
 *% & > B0# & 75! (: 5!c- &) -& l 9) :) () % (% / 7 & 3!(75 6%
 3!) 5) a a % 97a, -) l 6! 9) > ! a % & ") # *% 67 -& "% 6 45 67-
 / - : 5 > % / 6!) &) > % 5 6% > (& : % % 5! ! > % / 6 (: , 3! " 7 % 6) a
 3% & 6!c- ! (:) *%) a) (: & " 7-8# % % > ! -& 6% €) %

(2 S ,.*& * 0 * > J* > () Q F > " c * >
>IF \$*0 >I **) \$0 *) (' S , " &*
(" D >I ., (N , F O (') 2" ,.*&
&c* (&0 " & * " * ! 0*" \$F
() 0 ' ! , (0'F &* >I >F) Q, &&'&
0q * >D, J D *) c * (? !

* % %/ (F -&)5(!)*%#

+ 3 5%& 6! ! 56!%(! % !):45 % & -85" # V# -% % 6 * 4 & G 6?
-7! €3#F -&)5(!)*%# 45# =<<#<-#: # @E0#

S D' N " 0 (Qq * *I " &c * * . (
(, * > , ! q ! & * !) , " ! (* & & !
* . \$(0' > = " () ;) >F @ " (' ' D ,
) >) * * * . (c * > , I c
! & * I) , " I , & MMA MMB . (c ! & * I ' (E
, * *) , (' D ') (0 > . , ")
(* ' * . \$(. 0 0) , " I Q T * - & > ") S
& * & U D 0 * t & * " , " O\$ && >) \$) E
e * . (* > , (0 ! & * , & MMA MMB
* , J 0 c ' & > ' & , & * . F & * * I & 0 *
! , c J (* 0 * " \$ ") & & ' & & > (" , * @ E
, * " > J * J 0 ") && &) \$. 0 ') (* q * E
, (c F ' (, q > I > (* ") ' 0 " ' * *) ' & ! (0 & ' (* Qq
*) 0 F D 0 Q * &) > 0 c c * * ! F D E
* ! @) && ! , 0 c * & * c * ' D . = " ()
0 & I * I I & , " J (* F J " & * > &
. 0 D & * * F J 0' . ' 2 * : . I .) * F & , ,
& * * & ' (* > . & Qq i * * * & (') * (*
= , F > J , 5 > ") && * 5 * . (& > ? * () > I D q
z D (I ! c & I (>) * & " ! & ' (\$ k F & * ' D
& & " > ! c & * & D > F * & * ! ' * ! E
* " \$ F * " & \$ > J , & " , " (I & D , * ' ' * ' E
" > ! q c 5 > & &) , 5 " ") & & '
" () ' J) ' 0 * D & * * (* . & c ' >) F &
> (* " (, ") " I " * " > I) 0 (D * J , '
. F J * . (& * (& 0 c @ * T J , D '
" . F & D * . * . (& D O D z * & , " * . (*)
(() ' * * k F , D " & . & " J z D (" I ! c & I ((> E
) * & " ! & ' (\$ k I & , > (c * (Qq , *
* (& & " (, @ * F , " & \$ J (0 ! *) F
*) ! ' 2 * % = , J) & , " & F J * 0 ") F E
& * F D * c J * . " I (" , " F D 0 * ! * c J * !
D \$ F ' > I * ! , D F (D c * * * * *
c ' &) . (0 D , " ! (" \$ * & F J D) ' &
* Qq) . 0 > " I) & , " I " Qq F) * ! D
& , " & & c F > " c & & 0 * " I & Q ; * * c * , J 0
) ' c * ") & I * " I * (c D

F "&\$ (>l zT * *" !). & *
) '& c D &F D>c . (0 > F F
 *c& *Q)&"F "&\$)c (0F *c& *Q J*
 ! ,F .() (* k ='& ((> "F
 ‡ 0 &" 0 0) '& >" (/ (D* >0
 * @ K S &c.) * !\$ &F D "" D
 0 2 & 0.F ,) c * > cQ > , " Q I
 * cQq , * ! * (\$

)6 (!) %) 3)6!6l (&€} %) 3&(&" !)6)a
 F7 & 6!)! a &! "l 57&76 " !)(& 6-)
 5 %) G7cl %€ %) %3c (!" !)-&
 ;, 5 &c&! a)6%&! 9-45 &5 67 5!>| + %> k0
 (0 S, "F Q (" >*(J& F . 0&\$F
 &>* * > " c() * 0 c * (\$

(! * > DO'(F O'J, & F &*) E
 ,* QqF ,("J &)>l (& , *
 " * t l(* & (0 /L F :8F EEE E1G
 S)c(&c. *l 0(l) * l " 0*)F
 , z,))) k * " , 2 & * *
 *(() ,(') 5 *() l *)F *(" *IF
 V*)F *(.)F *()F T*IF * " l / T * K
)) 'J Q (" \$. 0& * ! , * z * c
 \$D (\$! >(* > * &' F ,D) (\$! * &'
 >(* > D kF (> (' &F) * > Q c& !F &
 * DF & & * \$> z ' &)F ? * &)) .0' E
 &) k N* D , * c.c !0(* "\$ / F 1)

AFEZF E1F 1EK

l= ! Q , ' " * * ,))' & c
 0(*lq J q \$(,(' " t)' & () c
 0(c ')F "0(" 0 " () F , .) E
 (*)c(\$ c . ((" ? 0 'F E
 DD*\$ "" 2 & & >l F "&\$!) * >
 D ")\$ & F , & >c * "")
 ,) ') >c&* Q & >l c * &' 0 ") 0 *
 & ! * "" (c J " , & * ") * & F .0\$ * l
 (Dc .0' & DD*\$ D, J c ! , (0 , E
 * Q ')' ! . F "&\$ l &c.l * (, *IF
 , *) *IF . (* & 0) *) **) ' &)
 Q & F ((, (' (> (* . , ' z * * *
 * l & & " . (' " * , * F ' l (2 * c & * !F

Sprawą urządzenia hipotek kierował zamiar skuszenia obywateli do nadużycia kredytu, wciągnięcia ich w odmęt długów i doprowadzenia do zupełnej ruiny. Tendencye wydziedziczenia ziemian polskich, a osadownictwa niemieckiego znalazły sprzymierzeńca w dokonanej przez rząd pruski organizacyi szkolnictwa“ itd. itd. Tak charakteryzuje p. Smoleński ideę rządu pruskiego i zapewne w tem się nie myli; widać to z szeregu niemieckich edyktów, z wzmianek współczesnych w pamiętnikach. Nie można się jednak oprzeć wrażeniu, że na sformułowanie wielu odcieni tej tendencyi wpłynęły dzisiejsze szykany rządu pruskiego, pod ich wpływem nabrały niektóre rzeczy ostrości, jakiej ani wtedy ani dziś z edyktów doczytać się nie można. Czuć w całym przedstawieniu autora pewną bolesną gorycz, której w dziejowe badania wnosić się nie godzi. Rządy pruskie nie były też w owem czternastoleciu tak jednolite mi jak to podaje autor; zależały nie mało od powszechno dziejowych wypadków i od tego co cesarz Aleksander u siebie na Litwie robił. Patrzano na to bacznie i w miarę koncesyi w Wilnie dawanych, powiększano je w Warszawie. Może nie należało bez zastrzeżenia dawać wiary *Pamiętnikom Ogińskiego* (str. 22), zwłaszcza, że ów edykt, jeżeli wistocie był ogłoszonym (w spisie p. Smoleńskiego niema go) musi znajdować się w współczesnych czasopismach, które niestety autor zupełnie pominął. Założenie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie zbyte jest w kilku słowach. W *Gazecie Krakowskiej* z r. 1796 Nr. 6. znajdujemy opis pożegnania gen. pruskiego Hoyma, którego rządy miały być łagodne. W ogóle: rzecz p. Smoleńskiego, jak zawsze bystra i napisana z werwą, nie jest studyum nad całością panowania pruskiego w ziemiach polskich, lecz nad edyktami wydanymi. Między edyktem a wykonaniem jego leży jeszcze pewna przestrzeń. W części ostatniej przedrukował autor ciekawą tabelę zwaną „rejestr czarny wszystkich dóbr koronnych i duchownych w części Polski przez dom brandeburski Prusami południowemi nazwanej, w nadgrodzie rozdarrowanych wtenczas, gdy minister Hoym od roku 1794 aż do 1798 tą Prowincyą zarządzał“. Rozdarowano dóbr 241 za cenę 20 milionów.

L. F—L.

Lucien Perey: Histoire d'une grande dame au XVIII siècle. La princesse Hélène de Ligne. Paris 1887, str. XII. 488. 8°.

Najcenniejszą i najbardziej interesującą częścią tej sporej książki jest sam pamiętniczek, w którym Helena Massalska, synowica biskupa wileńskiego, opisała cały swój pobyt w klasztornym pensjonacie w l'Abbaye-aux-Bois, gdzie ją stryj umieścił w r. 1771. Jest w tym pamiętniczku wielce ujmująca świeżość spostrzeżeń, naiwnych, a przecież niekiedy pełnych trafności i malowniczej charakterystyki miejsca i osób, uroczą wesołość dziecka, które bagatelki traktuje jak ważne rzeczy, a ważne rzeczy jak bagatelki. Jeśli rzeczywiście, jak zapewnia p. Perey, pamię-

wodu wyjątkowych stosunków swego położenia, wśród których zawarła pierwsze małżeństwo. Trzeba uwzględnić, jak się to małżeństwo zrobiło bez niej i bez jej przyszłego męża, i ile w niem odgrywały roli pospolite majątkowe kombinacje, a łatwo będzie uwierzyć jej własnym słowom, że było ono *une erreur de destin*. Stosunek jej z Wincentym Potockim uszlachetniony jest prawdziwą, wielką miłością, bez egoizmu i bez zwyczajnych w tym czasie pobudek, płynących z kaprysu lub deprawacyi serca czy wyobraźni, jej wyjazd do Niemirowa, to nie eskapada wietrznicy, ale heroiczne poświęcenie własnej kobiecej sławy dla śmiertelnie chorego kochanka, — w jej listach do Potockiego tyle jest szczerzego akcentu uczucia, że można jej uwierzyć, kiedy woła: *Je n'ai ni vanité ni ambition; je n'ai que de l'amour!* Na czele książki znajdujemy jako portret księżnej znany z niezliczonych reprodukcji obraz z berlińskich zbiorów królewskich, który uchodził za portret słynnej Greczynki Zofii Clavone-Wittowej, późniejszej Szczęsnowej Potockiej. Autor nie wspomina ani słówkiem, na jakiej podstawie uważa go za portret swojej bohaterki. Że nie ma pewnych wskazówek, aby tajemnicza piękność z galerii niegdyś Raczyńskiego była Zofią Potocką, o tem wiadomo od dawna, ale zkadże wie autor, że to księżna Helena? Tak znowu bez przyoczyny autor, któremu stał zapewne otworem pałac brukselski książąt de Ligne i ich letnia rezydencya Bel-Oeil, który tam widział może i ów portret księżnej, skazany testamentem jej pierwszego męża na wyrzucenie do rupieciarni, nie umieścił przecież portretu bez jakichś wskazówek jego autentyczności, ale czemuż ich nie podał? Niedawno jeszcze w jednym z pism niemieckich p. Wessely twierdził, że według jego informacyj obraz ten pochodzi z pod pędzla francuskiego malarza Tonce i przedstawia jakąś Włoszkę z ludu.

WŁ. Ł.—I.

Mémoires du Prince Adam Czartoryski
et Correspondance avec l'Empereur Alexandre I. Préface de M. Charles de Mazade. I—II. Paris. Librairie Plon. 1887.

Postać ks. Adama Czartoryskiego rozplywa się niejako i nieco ginie wśród otaczającej jego pamięć aureoli. Wszyscy wiedzą, czem i kim był ks. Adam: wzorem cnoty i honoru, patriotyizmu i poświęcenia; przyjacielem od serca, powiernikiem i ministrem cesarza Aleksandra i jego doradcą w sprawach polskich; następnie członkiem rządu królestwa polskiego, prezesem rządu narodowego w r. 1831, głową emigracyi i reprezentantem wobec świata Polski, dopominającej się o swoje prawa. O tem, co ks. Adam robił w różnych porach długiiego i dobrze zapełnionego zawodu publicznego, wiemy właściwie bardzo mało. Biografia, rozpoczęta przez Bronisława Zaleskiego i doprowadzona do r. 1801, opowiada tylko dzieciństwo i młode lata ks. Adama. W r. 1865 wyszedł w Paryżu zbiór dokumentów, objaśniający

